

Демінутивність з позиції теорії мовленнєвих актів

Демінутивність – узагальнене значення певної зменшеної величини предмета або ступеня, виражене за допомогою різнорівневих мовних засобів (від лексеми до словосполучення), які супроводжуються експресивними або емоційними/оцінними відтінками, або тими та іншими одночасно [5: 22].

Дослідження явища демінутивності має довгу історію, початок якій дали наукові розвідки ще у ХІХ – поч. ХХ століть [11]. З кінця ХХ століття з'являється більш як сотня наукових праць, які розглядали явище демінутивності у різних аспектах (О. М. Долозова, Л. А. Дудник, А. М. Кваша, В. О. Кузьменкова, М. Наас, Р. Munro та ін.).

Мета запропонованого дослідження полягає у визначенні іллокутивного потенціалу демінутивних утворень у різних прагматичних контекстах. Для досягнення поставленої мети необхідно проаналізувати демінутивні утворення з позиції теорії мовленнєвих актів (ТМА), яка розглядає мовленнєву діяльність як цілеспрямоване використання мовних засобів членами мовного колективу згідно з певними правилами з метою спілкування. Реальна комунікація між адресантом та адресатом відбувається не реченнями чи висловленнями, а мовленнєвими діями (актами), які є елементарними одиницями мовленнєвого спілкування.

Існування одиниць, призначених для здійснення мовленнєвої діяльності, не викликає сумнівів, проте питання про їх статус залишається дискусійним. Вчені виділяють мовленнєві (Дж. Остін, Дж. Серль, Д. Вандервекен), комунікативні (Т. ван Дейк) та дискурсивні (А.М. Приходько) акти.

І. С. Шевченко визначає МА як «мовленнєву взаємодію мовця і слухача для досягнення певних перлокутивних цілей мовця шляхом конструювання ними дискурсивного значення у ході спілкування» [8: 168]. Л. Р. Безугла вважає, що у дефініції МА визначальним є поняття «дискурсивно-мовленнєва взаємодія», яке акцентує спільну мовленнєву діяльність комунікантів та зануреність мовленнєвої діяльності у широкий дискурсивний контекст [2: 10]. Ф. С. Бацевич розглядає МА з двох позицій: (1) як цілеспрямовану мовленнєву дію, що здійснюється згідно з принципами і правилами мовленнєвої поведінки, прийнятими у даному суспільстві; (2) як мінімальну одиницю нормативної соціомовленнєвої поведінки, що розглядається у межах прагматичної ситуації [1: 170].

МА є інтенційно та ситуаційно зумовленим, граматично та семантично організованим висловленням, що супроводжується відповідними діями мовця, спрямованими на адресата та його реакцію. Зазвичай, МА в ТМА представлений у вигляді трирівневого утворення: локутивного, іллокутивного та перлокутивного актів.

Іллокуція – це спосіб використання локуції, це те, заради чого був створений той чи інший МА: запитати, проінформувати, наказати, заборонити, переконати, попередити, погрожувати, похвалити тощо. Вимовляння певних слів із певним змістом для досягнення певної мети зазвичай має певний вплив на думки, відчуття чи дії співрозмовника, який називається перлокутивним актом або перлокуцією. У порівнянні з іллокутивним актом, акт перлокуції є не конвенційним, тобто він не може експлікуватись за допомогою перформативної формули [4: 89]. Однак П. Ф. Стросон критично оцінює твердження Дж. Остіна про конвенційність усіх іллокутивних актів і пропонує свою диференціацію конвенційних та неконвенційних актів [7]. У запропонованому дослідженні успішним перлокутивним актом вважається досягнення мовцем запланованого впливу, в результаті якого відбудуться ментальні чи фізичні зміни, пов'язані із співрозмовником.

Демінутиви як лексичні засоби мовної системи належать до акту локуції. У певній ситуації за певних обставин мовець використовує демінутив у своєму мовленнєвому акті, вкладаючи у нього певну іллокутивну силу та очікуючи на певний перлокутивний ефект. Необхідно з'ясувати, яка іллокутивна сила (ІС) може приписуватись МА з демінутивними утвореннями та за яких обставин. Важливо також визначити, до якого перлокутивного ефекту призводить використання демінутивів у художній прозі для дітей.

Важливо зауважити, що відтінок демінутивності отримує саме та лексема, що становить фокус МА [12: 225]. Наприклад, у мовленнєвому акті прохання, демінутивним стає власне предмет бажання. Таким чином, прагматичний аспект аналізу мовних засобів КД має велике значення для нашого дослідження, адже демонструє зв'язок лексичного засобу та ІС висловлення у мовленнєвому акті: *'Ay, she will die,' Slightly admitted, 'but there is no way out.'* *'Yes, there is,' cried Peter. 'Let us build a little house round her'* [10]. У прикладі демінутив вжитий з метою мінімізації зусиль слухача: МА буде тим ефективнішим, чим легше для адресата буде виконати необхідну дію. Можна зауважити, що коли мовець використовує демінутив, він модифікує комунікативні стосунки із співрозмовником у бік більш кооперативного спілкування.

Якщо йдеться про об'єктно-орієнтовані комунікативні акти, співвіднесені з особою адресата (типу скарги, погрози, наказу, попередження), то за допомогою демінутива комунікант намагається зменшити (послабити) іллокутивну силу свого висловлення та знизити загрозу «лицю» співрозмовника, іншими словами, уникнути пониження його комунікативного статусу: *He lowered his voice to a whisper. 'Do not get uppity with me, little lady. I might still eat y'up'* [9: 59]. Для послаблення різкості та прямоти наказу адресант використовує демінутив у функції звертання *little lady*.

У випадку таких суб'єктно-орієнтованих МА як похвала, подяка, співчуття, обіцянка, вибачення, спрямованих на адресанта, мовець вживає

демінутив для того, щоб зробити свій МА ефективнішим та успішнішим шляхом висловлення свого позитивного та доброзичливого ставлення до співрозмовника, створити психологічний зв'язок із співрозмовником: *'We don't mind!'* Cried the three old ladies, hanging halfway down Sigurd's back. *'We love Siggy – he's our hero!'* [13: 4]. Адресанти за допомогою демінутива *Siggy*, висловлюють свою любов та прихильність до адресата-вікінга.

У МА типу вимоги, умовляння чи прохання, які передбачають отримання вигоди для адресанта, демінутив слугує як засіб підвищення ефективності досягнення цілі: *Well then. Don't get stroppy with me. Out of my clothes and into your jim-jams, right?* [14: 190]. Адресант активно вмовляє адресата виконати дію, що є в його інтересах (адресат повинен залишитись вдома). Задля цього використаний демінутив лексеми *pyjamas – jim-jams*.

Використання демінутивів мовцем свідчить про його симпатію чи довіру, психологічну близькість із співрозмовником, тому демінутив є релевантним для досягнення більш тісних стосунків між комунікантами. Звертання до співрозмовника на ім'я у демінутивній формі використовується з метою зменшення дистанції та висловлення доброзичливості.

Інколи іллокуція полягає у тому, щоб висловити зневагу до співрозмовника за допомогою демінутивного імені, показуючи, що його певні характеристики не відповідають еталонному значенню.

Перлокутивний ефект залежить від конкретного МА, однак вживання демінутивів сприяє уникненню комунікативних невдач та забезпеченню бажаного та планованого перлокутивного ефекту, адже демінутиви є засобами маніпуляції та досягнення впливу.

Апеляція до слухача, у процесі якої задіяні мовні засоби категорії демінутивності, є одним із прийомів емоційного впливу. Він дозволяє зменшити «соціальну дистанцію» між співрозмовниками та встановити контакт. Інші прийоми емоційного впливу «створюють атмосферу взаєморозуміння, довіри, підштовхують до формування у співрозмовників власної думки» [3: 98].

Механізм впливу демінутивних утворень базується на тому, що позитивна оцінка, яка міститься у пропозиції висловлювання певного МА, а також позитивний емоційний стан мовця та доброзичливе ставлення до співрозмовника сприяють збереженню його «лиця» та задовольняють його потребу бути визнаним іншими членами суспільства.

Таким чином, демінутиви є **вербальними модифікаторами** іллокутивної сили МА. Коли мовець використовує демінутив у мовленнєвому акті, він модифікує комунікативні відношення із співрозмовником у бік більш кооперативного спілкування, зменшуючи іллокутивну силу висловлення, знижуючи загрозу для «лиця» співрозмовника, висловлюючи своє позитивне та доброзичливе ставлення, забезпечуючи необхідний психологічний зв'язок з комунікантом, уникаючи критики адресата та зберігаючи його комунікативний статус на належному рівні [6]. Оскільки демінутиви є засобами досягнення впливу, то їх вживання сприяє уникненню

комунікативних невдач та забезпеченню бажаного та планованого перлокутивного ефекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
2. Безугла Л. Р. Історична динаміка мовленнєвого акту квеситиву в німецькій та англійській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спеціальність 10.02.04 “Германські мови” / Л. Р. Безугла. – Х., 1998. – 18 с.
3. Исакова С. Ш. Средства выражения категории диминутивности в английском и русском языках (на материале английской и русской художественной прозы XIX-XX веков) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Исакова Саидат Шамиловна – Махачкала, 2006. – 190 с.
4. Остин Дж. Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17 : Теория речевых актов. – М., 1986. – С. 22–129.
5. Резниченко Л. Ю. Прагматика диминутивности в английском и немецком языках : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Резниченко Лариса Юрьевна. – СПб., 2000. – 176 с.
6. Серль Дж. Р. Основные понятия исчисления речевых актов / Дж. Р. Серль, Д. Вандервекен ; пер. с англ. А. Л. Блинова // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 18. – С. 242–263.
7. Стросон П. Ф. Намерение и конвенция в речевых актах / П. Ф. Стросон // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1986. – Вып. 17 – С. 130–150.
8. Шевченко И. С. Историческая динамика прагматики предложения : английское вопросительное предложение 16–20 вв. : [монография] / Ирина Семёновна Шевченко – Х. : Константа, 1998. – 168 с.
9. Ahlberg A. Ten in a Bed / Allan Ahlberg. – Puffin Books, 2003. – 95 p.
10. Barrie J. M. Peter Pan [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://etc.usf.edu/lit2go/86/peter-pan/1547/chapter-6-the-little-house/>
11. Belic A. Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv und Amplifikativsufix / A. Belic // Archiv für slavische Philologie. – Berlin, 1901. – 489 p.
12. Dressler W. U. Morphopragmatics. Diminutives and Intensifiers in Italian, German and Other Languages / Dressler U. Wolfgang, Merlini Barbaresi Lavinia. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1994. – 682 p.
13. Strong J. Viking at school / Jeremy Strong. – L. : Puffin Books, 2004. – 72 p.
14. Wilson J. The Dare Game / Jacqueline Wilson. – Corgi Yearling Books, 2001. – 250 p.